
Irigaray, Feminizm ve Psikanaliz ^[*]

Irigaray, Feminism and Psychoanalysis

FATİME GÜMÜŞ SADIK EROL ER

Çukurova University

Received: 19.08.2019 | Accepted: 28.09.2019

Abstract: Luce Irigaray's works are closely related to psychoanalysis. She quite benefits from psychoanalysis in destroying the masculine structure of Western philosophy. On the other hand, her criticisms regarding Freud and Lacan are remarkable, as according to Irigaray, both Freud and Lacan are philosophers who carry out their works within the context of masculine language and grammar. On these basic ideas, this study discusses Irigaray's relationship with psychoanalysis and some of her criticisms against the Western philosophy. Through her criticisms, Irigarayan feminine subjectivity and possibility of language will be investigated while within this possibility, the relationship of "mother-daughter" will be aimed to explain, especially the criticism of Irigaray which targets Plato's cave allegory.

Keywords: Masculine, feminine, psychoanalysis, feminism, Plato, subjectivity, language.

© Gümüş, F. & Er, S. E.. (2019). Irigaray, Feminizm ve Psikanaliz. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9 (3), 819-841.

✉ Fatime Gümüş
Çukurova Üniversitesi, SBE, Felsefe Grubu Eğitimi Programı
01330, Adana, Turkey | gumusfatime23@gmail.com

✉ Sadık Erol Er
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü
01330, Adana, Turkey | sadikerol@gmail.com

Giriş

Psikanalist, dilbilimci, kültür kuramcısı ve feminist bir filozof - kendini filozof olarak tanımlamasa da- olarak bilinen Irigaray, bugünkü durumları itibariyle kadınların erkeklere tabi kılınmış olduklarına ve bu durumun değiştirilebileceğine ve değiştirilmesi gerektiğine inanır. Cinsel fark feminizmi içerisinde ele alınan Irigaray'ın ileri sürdüğü argüman daha çok cinsiyetlerin sahiden farklı olduğunun kabul edileceği bir kültürel değişim türünü içeren ve bu doğrultuda feministlerin kadınların erkeklerle eşitliğe kavuşmalarını amaçlamamaları gerektiğine yaslanır: "Kadınlar olarak eşitlik isteminde bulunulması, bana göre nesnel bir gerçekliğin yanlış ifade edilmesidir. Eşitlik istemi bir karşılaştırmayı varsayar. Kadınlar kimle ya da neyle eşit olmak ister? Erkeklerle mi? Ücret konusunda mı? Kamu görevlerinde mi? Hangi ölçüte göre? Niçin kendileriyle değil?" (Irigaray, 2006: 10) Irigaray'ın cinsel fark feminizmi, eril normlarla oluşturulmuş kültürde kadının pozitif hiçbir dişi kimliğe sahip olmadığını ve eril normla meydana getirilmiş olan kültürün kadınlara atfettiği negatif kimliğin ortadan kaldırılıp yerine kadının da olumsuz sayılmayacağı pozitif bir kimliğin yaratılması gerektiğini imler. Kadınların erkeklerden gerçek anlamda farklı olduklarının tam anlamıyla idrak edilmesi gerektiğini düşünen Irigaray'a göre yaşadığımız sürece bir cinsiyetimiz vardır ve hepimiz cinsiyetli doğarız. Irigaray kadınlar ile erkekler arasında asla gerçek anlamda var olmamış olan bir farkı yaratmak ister:

Speculum, bir cinsiyetin diğer cinsiyet tarafından tekeli bir şekilde kullanım(lar), mübadele(ler) ve temsil(ler) hakkını eleştirir... kitapta izlenen bu yöntem, dişil bedenın erkeklerin söyleminin ya da onların çeşitli sanatsal uğraşlarının nesnesi olarak kalmamasını, kendini duyumsayan ve kendisiyle özdeşleşen dişil bir öznellik arayışının oluşturucusu olmasını içerimler (Irigaray, 2006: 61).

Irigaray'a göre, kadının sömürülmesi, onun ikincil, olumsuz ve pasif olarak ele alınmasında yatan en temel sebeplerden biri ataerkil sistem tarafından oluşturulmuş olan kültürün dilinin de eril bir yapıda oluşturulmuş olmasıdır. Bu bağlamda dil, bir cinsiyete sahiptir ve erildir. Ve sadece dil değil aynı zamanda toplumda oluşturulan siyasi, ekonomik, kültürel vb. oluşumların da eril olması söz konusudur (Irigaray, 1985: 90., Er, 2015: 180-181). Bu doğrultuda Irigaray Batı felsefesini, bir psikanalist

olarak psikanalizi ve hatta biraz daha ileri giderek, Doğu felsefesine yönelmiş olmasından kaynaklı, Doğu felsefesini de eleştirip süzgeçten geçirerek eril dilin yanında bir de dişil karaktere sahip bir dilin oluşturulması gerektiğini vurgular (Irigaray, 2002: 49-73). Çünkü bireylerin, erkekler ve kadınlar olarak hayatlarını nasıl sürdürdükleri ve nasıl sürdürmeleri gerektiği Batı felsefesi geleneği tarafından derinlemesine şekillendirilmiş ve hala da şekillendirilmektedir. Bu şekillendirilmeler tamamen eril bir dille yapıldığından, erkek ve dişi bedenlerine dair batılı kültürel imgelerin felsefe tarihine bağlı olduklarını düşündüğünden bunların hem hiyerarşik hem de derine gömülü olduğunu varsayar. Irigaray'a göre "Batı kültürü ilk elden erkekler tarafından, onların ihtiyaçlarını ve öznel zorluklarını çözmek üzere belirlenmiştir" (Irigaray, 2012: 16). Bu anlamda erkekler için çözüm olan belirlenme, kadınlar için sorun haline gelmektedir. Ve bu sorun kadınları mülteci konumuna getirmektedir; yani kadın, eril normlarla kodlanmış bu dünyadadır ama buraya ait hissedememektedir. Bu anlamda Irigaray, dişi bedene pozitif anlam vermek için onun felsefi imgelerini "taklit" etmeyi önerir. Ve o, bu "taklit" önerisi bağlamında, tarih boyunca yaşamış pek çok filozofu, düşünürü, tarihte süregelen birçok düşünceyi- "bir kadın bedenine" sahip birisi olarak- taklit etmeye çalışarak eril düşüncenin yanına bir de dişil düşünceyi getirmeye çalışır ve dişil bir dilin de getirilmeye çalışılması gerektiğini savunur.

Sokrates, felsefenin ilan ettiği "ölüm için yaşama" amacına ulaşmaya yaklaştığı bu anlarda, hücrelerinde hiçbir kadın istemez. Bu yüzden mükemmel, kesin çözümlenin gerçekleşmesini beklerken, kendi ölümü üzerine son bir diyalogda ölüm tecrübesine ulaşır. Kadınlar gerçek felsefeyi oluşturan, beden ruhun çözümlüşünden bihaberdir. Ölüm karşısında yalnızca feryat ederler. Tıpkı kötü filozoflar gibi (Cavarero, 2017: 57).

Irigaray, yalnızca felsefeyi değil aynı zamanda psikolojiyi de "taklit" stratejisini kullanarak eleştirir ve psikanalize ait birtakım kavramlara özellikle eril kavramlar oldukları doğrultusunda yorumlar getirir. Bu bağlamda Irigaray, Freud düşüncesine atfen şunları söyler:

Bu tür bir süreç, Freud'un erkek cinselliği için önerdiği modeli akla getirir: Gerilimin yoğunlaşması ve yeniden sıfır noktasına ulaşmak için boşaltılması, yani Freud'un homeostazis (dengeleşim) dediği şey... Freud bir insan tarafından uyandırılan cinsel çekimi etkisiz hale getirmektense ona sebep olan ki-

şikle paylaşılmasının daha iyi olacağı üzerine kafa yormaz. Bu yol öznenin kendisine az çok yabancı, doğal veya kültürel buyruklara tabi bir otomat gibi hareket etmediği, fakat insancıl işler ve özellikle de başka insanlarla paylaşım için kendi enerjisini üstlenip dönüştürdüğü farklı bir enerji düzeni talep eder. Bu da bizdeki hayata ilave olanı harcamayı veya yok etmeyi değil, onu korumak ve insancıl bir yaratım içerisinde artırmak için geliştirmeyi gerektirir (Irigaray, 2012: 26).

Irigaray, “Oedipus ve Elektra kompleksi” olmak üzere, Freud’a ait kavramlara eleştiri getirerek onların da Batı geleneğinden gelen eril zihniyete ait bir dil üzerinden oluşturulduğunu iddia eder. Irigaray, Freud’un yanı sıra önceleri önemli bir takipçisi olduğu Lacan’ı da eleştirir. Lacan, Irigaray’ın düşünsel hayatında önemli bir figürdür (doktora tez danışmanı). Aynı zamanda Lacan, 20. yy. Fransız düşüncesine/felsefesine Freud tartışmalarını dâhil eden önde gelen isimlerden birisidir. Lacan, Freud’u yorumlarken yapısalcı dilbilimin araçlarını kullanır ve Levi Strauss’un yapısalcı antropolojisinden yararlanır. Özellikle sembolik sistem düşünüldüğünde yapısalcılığın Lacan üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülür. “Bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını” (Lacan, 2017: 156) ifade eden Lacan, bilinçdışı sorunsalını da sembolik sistem içinde yeniden ele alırken, Freud’un çok temel kavramlarını da yeniden yorumlar. Aslında Lacan, Freud’a bir geri dönüş olarak okunabilir. Freud’un örneğin bastırma, arzu, süperego, kastrasyon, hadım edilme, Oedipus kompleksi, bilinçdışı gibi kavramlarını yorumladığı gibi psikanalitik gelenek içerisinde kalmak şartıyla bu kavramlara yeni tanımlar getirir. Bu bilgiler doğrultusunda, Irigaray’ın Freud’a ait kavramları eril düşünceyle oluşturulduğu konusundaki eleştirisini bir Freud yorumcusu olan hocasına da getirir. Ancak Irigaray’ın Lacan ile karşıt düşünceye sahip olduğu söylenebilse de, onun Lacan’ın kullandığı kavramlardan yararlandığı da açık bir gerçektir. Örneğin “cinsel fark” kavramı her ne kadar Irigaray’ın kullandığı bir kavram olsa da aslında Lacan’ın düşüncesinden temellük edilmiştir. Her ne kadar Lacan’ın kavramlarından yararlanılsa da onun kavramları Irigaray ve pek çok feminist düşünürü göre, aslında eril bir dille oluşmuş Batı dünyasının devam ettirilmesinden başka bir şey değildir. Lacan’ın, “genç yaşta içine girdiğimiz dilin bizde arzu ürettiği ve dilin temelde patriyarkal olduğu için arzumuzu erkek-egemen kalıplar içinde sabitlediği” yönünde açıkla-

ması Irigaray'ın doğrudan hedefi konumundadır. Lacan'ın kavramlarını düzeltir ve işe Lacan'ın, neden her dilin cinsiyet farkının “fallosantrik” bir yorumunu barındırmak zorunda olduğuyla ilgili akıl yürütmesini eleştirmekle başlar.

Bu ataerkil, fallus-egemen düzenin kısır döngüsünden nasıl çıkabiliriz? Kız çocuklarına bir düşünce ya da tin olanağını nasıl kazandıracamız? Bunu, anne ve kız çocukları arasındaki öznel ilişkiler yoluyla başarabiliriz (Irigaray, 2006: 49).

Bunların yanı sıra Irigaray, eril kodlarla oluşturulmuş Batı kültürünün bir kadına kendisini dışlanmış hissettirip o kültürde bir mülteci olarak yaşadığını düşündüğünden Doğu felsefesine yönelir. Irigaray, aslında Doğu ile tesadüfen, geçirdiği bir kaza sonucunda karşılaştığını söyler. Geçirdiği bir kaza sonucu bir süre yürüyemez duruma gelir ve doktorunun önerdiği fizik tedavinin yanında, bir arkadaşının ona Yoga ile tedavi yöntemini önermesi üzerine Yoga ile tanışır ve bir süre sonra bu tanışma onu Hindistan'a kadar götürür. Yogayla tanışan Irigaray, Yoga ile tedavinin, psikanalitik tedavinin yerine geçip-geçemeyeceğini sorgular. İkisi birbirine indirgenemese de aralarında bir ilişki olduğunu düşünür. Ona göre, “Yogayla tedavi ile psikanalitik tedaviyi akraba kılan şey her ikisinin de enerjiyi serbest bırakmakla, dolaşıma sokmakla ve geliştirmekle ilgilenmesidir” (Irigaray, 2012: 14). Ancak Irigaray, Yoga uygulamasının da aslında eril zihniyete göre oluşturulduğunu fark eder. Katıldığı programların uygulayıcılarına cinsel farklılığın uygulamaya yansıtılmasına ilişkin sorular sorar ve bu konuda taleplerde bulunur, ancak soru ve taleplerinin düzgün cevaplarla değil, gülüşlerle karşılandığını söyler. Çünkü uygulayıcılara göre Yoga'nın nötr olması gerekir ve Irigaray, bundan habersiz bir acemi muamelesi görür. Fakat Irigaray'a göre “bu cinsiyetsizlik iddiası, Batı geleneğine ait eğitimcilerin bilginin nötr olduğu iddiasıyla aynıdır” (Irigaray, 2012: 76). Oysa Irigaray'a göre, yaşayan organizma asla cinsiyetsiz değildir. Yoga ile tanışmasının sonucunda Irigaray, Batı dünyasında yaşamış birisi olarak Doğu ile tanışmış, Doğu'yu sorgulamış olması zaman zaman onun “daha Batılı bir tercih ile daha Doğulu bir tercih arasında kalmak” şeklinde ikilemler yaşamasına sebep olmaktadır. Bu ikilem, “beni çok kültürlü olan çağımız açısından kaçınılmaz olan bir soruyu sormaya götürüyor” (Irigaray, 2002: 7-10, Irigaray, 2012: 9) der Irigaray: İnsan olmak ne de-

mektir? Kendimle ilişkimde olduğu kadar, doğayla, dünyayla, başkasıyla, başkalarıyla ve insan varoluşuna nispetle muhtemel olan bir aşkınlıkla ilişkimde, insanlığımı nasıl gerçekleştirebilirim? Bu sorular doğrultusunda Irigaray, Doğu ile Batı arasında köprü oluşturulması gerektiğini savunur ve aynı zamanda bu oluşturulan köprünün eril ile dişil arasında oluşturulabilecek köprü ile eşdeğer olduğunu vurgular. “Doğu ile Batı arasındaki köprü, yani inşa etmemiz ve olmamız gereken bu köprü, nefesin ve yaşam güdüsünün tinsel ve ilişkisel bir enerji kültürü içerisinde dönüştürülmesini ve kendi içimizde ve kendi aramızda bu ikisinin birleştirilmesini gerektiriyor mu?” diye de sorar Irigaray ve ekler “Bu çağ, Doğulu ve Batılı güzergâhları farklılaştıran kelimeler ve sessizlik arasındaki zıtlığın ötesinde, jestlerin büyük öneme sahip olacağı bir iletişim türünün keşfedileceği bir çağ olacaktır” (Irigaray, 2012: 79).

Öznellik ve Dil

Irigaray için “öznellik ve dil” dendiğinde akla kadının susturulması meselesi gelmektedir. Irigaray’a göre, eril düşünceyle oluşturulmuş kültürde kadının susturulmaya çalışıldığı düşüncesi vardır ve bu düşüncüyü de erkeklerin dil aracılığıyla uyguladığı söylenebilir. Bakıldığında, Irigaray’ın aldığı eğitimlerden biri de dilbilim alanındadır ve onun, psikanaliz çalışmalarında demans hastalarını incelediği görülür. Bu incelemeler sırasında Irigaray kadın ve erkek hastaların hatırladıkları konular bakımından farklılıklar gösterdiğini görür. Erkek hastalar daha çok, yaşantılarında söz hakkına sahip kişiler oldukları için, daha önce konuşmuş oldukları sözleri, yani işitmeye yönelik anılarını hatırlamaktayken kadın hastalar ise daha çok, toplumda söz hakkına sahip cinsiyet olmadıkları için, daha önce kullanmış oldukları veya hediye edilen herhangi bir nesneyi, yani görmeye yönelik anılarını hatırlamaktadır. Irigaray bu durumu ataerkil sistemde kadının susturulmaya mahkûm edilmesine yani aslında konuşulan dilin, kelimelerin erkeğe ait olmasına bağlar. Bu anlamda Irigaray için, dilde cinsiyet farklılığı mevcut ve konuşulan ve kullanılan kelimeler, olumlu olabilecek kelimeler erkeğin alanına aittir, erkektir; kullanılan kelimelerin olumsuz olabilecek olanları ise kadının alanına aittir, kadındır. Aslında kadına ait bile değildir, sadece erkek tarafından kadına mal edilmiştir ve kadın susarak bunu kabullenmiş görünmektedir. Yaşayan, canlı ve medeni varlıklar eril; yaşam belirtisi göstermeyen, cansız ve cahil nesnelere ise dişil

olur. Bu, erkeklerin özneliği kendilerine atfettikleri ve kadınları da nesne konumuna ya da hiçe indirgedikleri anlamına gelir. Irigaray'a göre erkek, kendine görünmez bir baba, bir baba-dil vererek Tanrı haline gelebilmekte ve dolayısıyla erkek, asla hiçbir şey vermemekte, ama yine de konuşmakta, tüketilemeyen ve mucizevi bir biçimde sürekli yenilenen bir dili tüketmektedir. Dilde cinsiyet farklılığının nasıl belirlendiği, cinsiyet farklılığı konumundan konuşmanın mümkün olup olmadığı konusu ikinci dalga feminizmin temel meselelerindedir. Bu noktada Irigaray açısından "erkekler dilsel kodu kendilerinin kılarak üç şeyi hedeflerler: 1) Erkeklerin baba olduklarını tanıtlamayı, 2) Anne-kadınlardan daha güçlü olduklarını ispatlamayı, 3) bir kadın bedeninin, rahminin, yumurtalığının doğal uzamında doğurulmuş olduklarından kültürel uzamı doğurmaya yetili olduklarını göstermeyi isterler" (Irigaray, 2006: 48). Irigaray'ın bu düşüncesini etkileyenlerden biri yine hocası olan Lacan'dır. Dil, çocuğu annesiyle sahip olduğu bağdan azlettiğinden dolayı, Lacan dile "Babanın-adı" der. Dil, geleneksel bir baba, toplumun taleplerini dayatan bir otorite figürü gibi davranır. Dile girmekle kişi Lacan'ın "sembolik düzen" dediği şeye girer. Lacan bu terimle hem yapılanmış bir semboller kümesi olarak dili hem de dile girme sonucunda ortaya çıkan, insan varoluşunun arzulan unsurunu kasteder. Irigaray'a göre tüm öznelere ne aynıdır ne de eşit, zaten böyle olmaları da doğru değildir. Cinsiyet farklılığı dilde de belirmektedir ve Irigaray, kadınların iki çift dudağının, arzuları ve konuşmalarını güzelce sembolize ettiğini ileri sürer: vajinadaki dudaklar ve ağızlarındaki dudaklar. Dudaklar bir dişi konuşma türünü, "kadın-olarak-konuşma"yı sembolize eder ki bu konuşma "daima kendisini örme, kendisini kelimelerle kucaklama halindeyken aynı zamanda içlerinde sabitlenmemek, pıhtılaşmamak için kelimelerden kurtulma halindedir" (Stone, 2016: 190). Kadın ağızını açtığı anda, dudaklarını oynattığında, çıkacak olan kelimeler hangi anlamlara gelecektir? Bu soruya şöyle bir cevap verilebilir: Kadınlar ve erkekler olarak, konuştuğumuz "biz"leşmemekteyizdir. Erkekler "ben"ce konuşmakta, kadınlar ise "sen"ce konuşmaktadır; konuşulması gereken ise "biz"cedir. Çünkü erkek, sahip olduğu dil itibarıyla "ben"dir, kadın ise ona verilen dil itibarıyla "sen"dir; kadın, erkeğe göre, erkeğin ona verdiği dile göre konuştuğu için "ben(sen)"leşir, "sen" haline gelir. Senin karşısı "ben"dir çünkü. Bu yüzden kadının söyleminden bir "sen"

değil, bir “biz” çıkmalıdır. Çünkü Irigaray’a göre olması gereken aslında kadının ve erkeğin birbirine karşı olması değil yan yana olmasıdır, yani kadının ve erkeğin birbirinin karşısında değil, “biz” olmak çerçevesinde birbirinin yanında olmasıdır.

Dikkat ettim, kadınların kendilerine özgü bir dili var. Erkeklerin yapılandırıldığı dile bağımlı olmayan, birtakım işaretler ve yüz ifadeleri üstüne kurulu bir dil bu, ve sıradan kelimeleri şifre gibi kullanıp onlara başka anlamlar yüklüyor (Winterson, 2018: 39).

Irigaray’a göre kadınlar kadın haline gelmek yerine, erkek haline gelmektedir ve dişil kimliği tanımaktan aciz erkek dünyası da zaten kadınlardan erkekleşmelerinin dışında bir şey talep etmemektedir. Dolayısıyla kadınların özgürleşmesinin yolu, “erkek haline gelmekten” ya da erkeklerin organlarını ve nesnelerini kıskanmaktan değil, dişil öznelerin cinsiyetlerinin ve ait oldukları dilsel türün yüceltilmesinden geçer. Bu ikisi birbirinden tamamen farklı şeylerdir. Irigaray’a göre kadınların, erkeğinkine eşdeğer öznel bir konum elde edebilmeleri için, farklılıklarının tanınmasının sağlaması gerekir. Bu bakımdan, Irigaray’ın kullandığı teknik “dışarıdan” konuşma edimini ironik bir şekilde taklit etmek ve böylece, dışlanmış olan ötekinin rolünü açığa çıkarmaktır: “Dilim nedeniyle ait olduğum özne kültürünün, özneliğin düşüncesizce yok edilmesini sağlayacak bir yöne girmesinden değil, cinsiyetli bir özne kültürüne doğru evrilmesinden yanayım” (Irigaray, 2006: 60). Irigaray için “Erkekler dünyayı eşit haklara sahip cinsiyetli özneler olarak kadınlarla birlikte yönetmemektedir. Bu, ancak ve ancak bir dil dönüşümüyle olanaklıdır” (Irigaray, 2006: 73). Yani mesele, insan olsun olmasın, yaşayan diğer canlılar arasında canlı bir insan olarak bireyleşmek ve kendi yerini bulmaktır.

Dişi sesi yankılanmaya devam eden bu kadim kakhaha olmasaydı eğer, bu olgular, ölüm üzerine kurulu bir “gerçeğe benzerlik” düzeninin gayretiyle, hiçbir skandala ve itiraza meydan vermeden, daha uzun süre saklı kalacaktı. Ebedi olanın felsefesi, yaşamın anlamını, hiçliğin musallat olduğu bir oluşun katlanılmaz ıstırabına indirgeyerek bastırmaya çalışmıştır. İşte dişi sesin özgülleştirici kakhahasıyla kurtardığı şey, yaşamın bu anlamıdır (Cavarero, 2017: 93).

Kadının susturulması meselesi, daha önce ifade ettiğimiz gibi kadının dünyada mültecilik konumunda olmasına bağlanabilir. Kadın mültecidir, çünkü ataerkil sistem tarafından oluşturulan dil itibariyle kadın bu dünyaya ait olmamaktadır. Kadın, dünyaya geldiği günden beri mültecidir; geldiği yere yabancısıdır. “Metafizik bir yurtsuz” olan kadının mültecilikten kurtulması için kendisine ait özerk bir söylem alanı açması gerekmektedir.

Maternal Soykütük ve Sembolik Düzen Eleştirisi

Irigaray, ataerkil sistemde, kültürde oluşturulan dilin eril bir dil olduğunu fark ettikten ve aynı zamanda kadının da kültürde bir dile sahip olması gerektiğini vurguladıktan sonra felsefe tarihi ve psikanaliz gibi uzman olduğu alanlara sirayet eden eril kavramları eleştirip dişil bir dil oluşturma çabasına girer. Bu çabasının sonucunda eril zihniyete dair fark ettiği bir nokta da kadının susturulmasına binaen, eril aklın kadına has olan doğumu yadsıması, ölüme öncelik tanınması, ölüme doğumdan daha çok odaklanmasıdır. Irigaray’ın fark ettiği bu noktanın kaynağı Batı dünyasının da altyapısını oluşturan Antik Yunan döneminin eril aklıdır. “Bütün insanlar ölümlüdür” sözü eril bir düşünceden gelmekte olup oluşturulan kültürün doğum değil, ölüme odaklanması anlamına gelir ve aynı zamanda bu cümle Batı kültürünü de meşgul eden bir cümledir. Burada Irigaray, doğum aracılığıyla insana ilk nefes verenin kadın olduğunun unutulduğunu, erkekler tarafından bilinçli bir şekilde unutturulduğunu ve erkekler ölüme önem verdiği için burada kadının dışlandığını vurgular ve ona göre eril akıl, doğumu, kadını dışladığından ötürü kendini dünyaya fırlatılmış hissine kapılır. Dünyaya fırlatılmış olmak, bir anlamda Tanrı’yı çağırma çabasıdır. Ve Batı metafiziğinin kurguladığı Tanrı, Tanrıçayı öteleyen eril ve normatif bir varlık olarak eyler. Irigaray ise doğumu önemseyen birisi olarak, Tanrı’ya değil Tanrıçaya vurgu yapmaya çalışır eleştirilerinde, çünkü ona göre, insana ilk nefes veren, insanın dünya ile fiziksel olarak ilk bağı oluşturmamasını sonuçlandıran kadındır, yani Tanrıçadır. Devamında Irigaray’a göre, ilk nefesi de ilk nefes vereni de unuttuğu için, “Erkek, Tanrıçayı dinlemez artık, onunla alışverişte bulunmaz. Tanrıçayla olan bağı kopardığı gibi kendisiyle olan bağı da koparır. Tanrıçadan doğmuştur ve ondan oluşmuştur. Ancak yaşamın kökenini, bu ilk enerjisini unuttur: kadını artık ağzına almaz, dillendirmez” (Irigaray, 2014: 54).

Irigaray'a göre, kültürde eril aklın oluşturmuş ve oluşturmakta olduğu dil, onu "Tanrısal" a yöneltir ve böylesi bir "Tanrısal" erkeği insancıl ve tanrısal, doğal ya da doğaüstü denilen iki parçaya böler, bu durum erkeği insandan başka bir oluşa terk etmeye teslim eder. Böylece erkek, kadın tarafından meydana getirildiğini yadsır ve kadınla bir ilişki kurmaktan kaçınır duruma gelir ve böylesi bir durum da kadının susturulması meselesini daha da körükler hale getirir. Ve Irigaray'a göre böyle bir durumda erkeğe ait olan söz, gerçek olandan uzaklaşmış olur ve söz, kendini iletebilmek için başlangıçta ona ilham veren şeyden uzaklaşır, köklendiği yerin dışında kendini tekrar eder ve kadından ya da Tanrıçadan aldıklarını unuttur. "Söz erkekler arasında, ustadan öğrencisine/öğrencilerine geçen bir tulsıma dönüşür. Bir erkek bir diğersinin sözlerini dinler ve onları tekrar etmeye girişir. Kendi aralarında takılırlar. O-doğa, kadın, Tanrıça- artık orada yoktur" (Irigaray, 2014: 60). Irigaray için, böyle bir durum kadının sözünü sansürleyen ve gitgide onu iştirilemez kılan bir mantık düzeni oluşmasına sebep olur. Erkeğin Tanrısal olana yönelmesi, doğuma değil de ölüme yönelmesi demektir, kadını yani anneyi yok saymak ve Baba figürünü ön planda tutmak anlamına gelmektedir.

Eril bir kültür hayatı taklit etti, aynı bir erkeğin klonlamada taklit edildiği gibi. Ne logos ne de yalnızca eril bir Tanrı, doğal dünyayı gerçekten aşabildi. Büyüme hareketinin nasıl ifade edileceğini öğrenmedikleri için onu yapay olarak çiftlediler. Erkek, tek başına üreme noktasına gelmek için, hayatın oluşunun devamlılığını bozmak, onu köklerinden koparmak zorunda kaldı. Böylece bir formun gerçeğe benzetilmiş kopyaların çoğalması için örnek teşkil edebileceği varsayıldı (Irigaray, 2014: 81).

Irigaray'ın bu konuda yaptığı eleştirileri Lacan'ın "sembolik düzen" dediği kavramdan yola çıkarak getirdiği/geliştirdiği söylenebilir. Çünkü Lacan'a göre "sembolik düzen" dil anlamına gelmektedir. Lacan'a göre, bilinçdışı bir dil gibi yapılır, Lacan için sembolik düzen dilin, var olan düzenin ve kültürün alanına tekabül eder ve Lacan'a göre insan doğduktan, yani sembolik düzene girdikten sonra, insanın yaşayabileceği tek gerçek şey ölümdür. Lacan için, doğan her birey simgesel düzeni hazır bulur ve onun yasalarına uymak zorunda olduğunu "Babanın-Adı" yoluyla öğrenir. Irigaray, hocasının bu düşüncesinin, eril zihniyetin oluşturduğu kültürden kaynaklandığını savunur ve onun bu kavramını eleştirerek baş-

ka bir yorum getirir. Irigaray'a göre sembolik düzen bir kültürün sahip olduğu, insanların düşüncelerinin ufkunu biçimlendiren, miras alınmış fikirler ve imgeler kümesidir. Dolayısıyla ona göre sembolik düzen dilin ötesine geçer ama onu içerir de, zira fikirler genellikle dilde açıklık kazanır ve dille birlikte evrilirler. Sembolik sistem tek bir cinsiyetin konuşmasına izin verir ve her ne kadar kadın burada "özne" gibi konuşuyor görünse de sembolik sistemde eril bir konum almış olur. Fakat Irigaray'a göre burada tarihi aşan bir "yapısallık" söz konusu olamaz; bu yapıların kökleri zamanda, mekânda, dünyadadır; yani söz konusu yapılar kültürel ve bütünüyle tarihsel olarak kurulmuştur. Yani kadınların, onları karşılıklı anlamlama ve ortak aidiyet alanlarından kopararak birbirinden ayıran, kendi başlarına bırakan ataerkil sembolik düzenin içinde belli bir şekilde yaşadığı ve bu düzenin, kadınları onları babanın alanına hizmet eden rol ve işlevler yükleyen bir yere koyduğu söylenebilir. Burası kadınların "gölgedeki bakıcılar" oldukları yerdir (Cavarero, 2017: 106). Yani burada ataerkil sembolik düzen doğuma değil ölüme, savaşa "Babanın yasası"na hizmet eder ve eril dille oluşan bu sistemde yaşamak, yaşayabilmek kadın için mümkün hale gelmez, bu sistemde-Lacan'ın da deyişiyle- "kadın yoktur".

Ama havada bu müziği kapan ne ister? Ölmek. Yine ölmek, işte onun mutluluğu. Çünkü gece-yarısında, derinliğinde, gündüze göre daha sarhoş edici olan bir ölümü bulmuştur. Ve çok uzaktan hatırlanan bu şarkıda vaktinin tamamlanmasından başka bir şey işitmez. Ve ölümünün başlangıcından önce yükselen bu kokuda sonsuzluk kokusundan başka bir koku duymaz (Irigaray, 2011: 18).

Lacan'dan bunu gören Irigaray sembolik düzenin nasıl değiştirilebileceğini sorgular ve kendisinin de bazı çalışmalarında uyguladığı bir "taklitçilik" stratejisi önerir. Strateji, dışı cinsiyetin geleneksel imgelerini taklit etmek, başka bir deyişle yeniden üretmektir. Irigaray, sembolik düzenin eril dile karşılık geldiği eril tarihin, göklerdeki Tanrılara yöneldiği günden beri, tanrıların yani erkeklerin insanı yeryüzü yaşamına yabancılaştırmış olabileceğini söyler ve şöyle der: "Kuşkusuz erkekler anne olmanın tinsel değil de maddi şeylerle uğraşmayı bilmek anlamına geldiğini ve kadınların da bunu kendilerinden daha iyi yaptıklarını söylemeye hazırdırlar. Hiç anne olmadılar ki..." (Irigaray, 2006: 80). Yani tanrılara yönelen

eril düzen, doğayı/Tanrıçayı/anneyi yadsır, çünkü aslında eril düzen ölümü bilir, anne olamadığından ölüme odaklanır. Olması gereken ise insanın doğasına dönmesi, yani anneye dayanan bir soyun düşünülmesidir. Doğaya, anneye dönüldüğünde insanların dünyaya sadece doğumla geldiği, asla başka yoldan gelmediği görülecektir, ancak doğuran her şeyin kökeninin tende olduğunu unutmayı başaran kültür ve tarihin metafiziğe, ruha yöneldiği söylenebilir. Kadın öznelliği, ataerkil düzenin, işlevsel alt tür olan “kadınlar” dâhil bütün insan türüne anlam verdiği varsayılan sembolik figürlerin cisimleşmiş bir hali olduğu iddiasını reddeder. Gerçekten de insanlar dünyaya ya kadın ya da erkek olarak geldikleri için, dışı düşüncenin ufkunda cinsel fark, insanların daha en başından beri izini taşıdığı bir gerçektir. Bu nedenle cinsel fark, kendilerine uygun hangi figürleri benimseyeceklerini kendi kendilerine belirleyebilen iki farklı cinsiyetli öznenin olduğu sembolik bir düzen içinde uygun biçimde temsil edilmeyi gerektirir. Böyle bir gereklilik Irigaray’ı yalnızca felsefe tarihini, psikolojiye ait kavramlarını değil aynı zamanda eril olarak görülebilecek her bir kelimeye karşılık, kelimeye dışıl anlam da yüklenebilecek duruma getiremeye kadar çabalamaya iter. Ve eril düzenin yöneldiği metafiziğe, ruh kavramına da müdahale eder. Ruh kavramını anneye dayalı soya yönelmek bakımından ele alır ve ruhun bir anlamının da “nefes” sözcüğü olduğunu, insana da ilk nefes verenin anne olduğunu ve insan hayatının kendi nefesi sayesinde var olduğunu bilincine varmasının özerk canlılar haline gelmesi açısından şart olduğunu söyler. Ancak bunu söylerken şunu da belirtmektedir; “hayatın başlangıcında süt çocuğunun yaptığı gibi sadece temel hayati fonksiyonlar düzeyinde yaşamayı sürdüremeyiz. Kendi hayatımızı sırtlanmak ve onu insancıl bir varoluşa dönüştürmek durumundayız. Bunu yapabilmek için nefesimizi gözetmek, onu geliştirmek ve ayrıca, kullanılabilir bir soluk rezervi oluşturmak gerekir” (Irigaray 2012: 21). Bunun için erkeğin kadın/anne sayesinde fetüsün ve hatta yeni doğanın ilk otonomisini, yani bir ruh tohumunu kazandığı, anneden alınan nefesi hatırlaması gerekir. Bir nefes kültürü, yani yaşam soluğunun ruhani bir nefese dönüşümü, erkeğin insanlığa dönüşmesi yolunda gerekli bir gelişmedir. Ancak Irigaray, yaşadığımız çağda bile henüz öyle bir düzenin gerçekleşmemiş olduğunu düşünür ve ona göre, hayat, nefes, aşk ve düşünce erkeğin kadınla ve Tanrıçayla birlikte düzenlemeyi başaramadığı bir oluşun sonucu

olan varsayımsal bir geleceğe ertelenmektedir: Tam unutulmaktan kurtulduğunuzda, unutulmak tekrar yutar sizi. Çünkü yaşama anına her zaman çok geç geliyorsunuz (Irigaray, 2011: 17).

Irigaray, yaptığı bu sorgulamalar -özellikle Lacan'ın sembolik düzen kavramıyla ilgili eleştirileri- ve yeni bir "nefes kültürü" oluşturulması gerektiği önerisi doğrultusunda, anne-kız ilişkisine önem verilmesi gerektiğini savunur. Bu bağlamda, "Anne-Kız İlişkisi Ve Platoncu Mağara Mitinin Eleştirisi" başlığı altında Irigaray'ın bu konu hakkındaki düşüncelerini irdelemek konunun anlaşılması açısından elzem görünmektedir.

Anne-Kız İlişkisi ve Platoncu Mağara Mitinin Eleştirisi

Irigaray'a göre, ölümü odak noktası haline getiren eril sistem tarafından kadın kavramının ele alınış biçimi de eril kodlarla oluşturulmaktadır ve bu doğrultuda, ona göre eril düşünce dışı olanı da kendisinin hâkimi olduğu dünyada kendisine göre yorumlar. Bu doğrultuda Irigaray, nefes kültürünü vurgulamak amacıyla eril dille oluşturulan düşünceleri ele alır ve ele aldığı konulardan biri de daha önce belirttiğimiz gibi, Freud'un "Oedipus kompleksi" kavramıdır. Freud'un bu kavramı "baba katli" üzerine kuruludur ve Irigaray bu kavramdan hareket ederek, "baba katli" yerine "anne katli"ni yerleştirir. Böylece, felsefenin ve dolayısıyla da toplum ve kültürün kadim bir ana katli üzerine inşa edilmiş olduğu tezi Irigaray'ın temel tezlerinden biri haline gelir. Ona göre aslında eril zihniyet tarafından ölüme odaklanıldığı için baba "katledilir", ancak babanın katledilmesi mevzuu aslında gizil bir biçimde anne katlini barındırır. Çünkü burada, anne hiçbir zaman düşünülmez ve eril zihniyet tarafından doğum yadsınarak kapalı bir evren yaratmak amaçlanır. Irigaray'a göre kültür, annenin kendiyile olan ilişki üzerine yoğunlaşarak, erkeği annenin dünyasından ayırmaya niyetlenir. Gerçekte, eril normlarla oluşturulmuş toplumda erkek/filozof saf düşüncede kendi mekânını oluşturmak için, doğduğu dünyayı terk eder ve bu şekilde kendi doğumunu silerek annesini sembolik bir biçimde katletmiş olur.

Yaşam hiçbir zaman açık konuşmaz. Kendini çiçeğinde gösterir, köklerinde saklar. "Evet" ya da "hayır"ın karşılığına riayet etmeyen zorunluluklara göre görünür ya da kaybolur (Irigaray, 2014: 41).

Irigaray'a göre, ataerkil, fallus-egemen düzen bir kısırdöngü halindedir ve o, bu fallus-egemen kısırdöngüden nasıl çıkılabileceğini ve kız çocuklarına bir düşünce ya da tin olanağının nasıl kazandırılacağını sorgular. Ona göre, "Bunu, anne ve kız çocukları arasındaki öznel ilişkiler yoluyla başarabiliriz" (Irigaray, 2006: 49). Bu düşünce Irigaray'ı plasenta kavramına götürür ve Irigaray, eril zihniyet tarafından oluşturulmuş kapalı evrende, varlıkla ilişkilerin garip bir şekilde fetüsle plasenta arasındaki ilişkiyi anımsattığını fark eder. İnsanın, en azından eril varlığın, kısmen kendisinin ürettiği ve ayırlamayacağı bir dünyaya batırılmış olduğunu ve bu yüzden erkeğin kendini izole edilmiş, plasentanın dışındaki her türlü ilişkiden koparılmış bulduğunu gözlemler.

Erkek için söz konusu olan, kapalı bir evren yaratmaktır. Varlıkla olan bağı tasvir etmek için kullanılan sözler fetüsün plasentayla olan ilişkisini çağırır: "bir şeye batmış olmak", "bir şeyin parçası olmak", "bir şeye bağlı olmak" ve kuşkusuz kendisi olmak için, düşünmek için ve söylemek için gerekli olan şeyi ondan almak (Irigaray, 2014: 40).

Irigaray için plasenta ilişkisi belirlenimcilik ve yaşamsal ya da kültürel kapatılmışlık karşısında kadının bedensel kimliğinden kaynaklanan açılımlardan birini temsil eder. Plasenta, anne ile çocuk arasındaki bağıdır; plasenta, bebeğin anne karnında ihtiyaç duyduğu hemen her türlü kaynağı sağlayan bir yapıdır. Plasenta, anne ile bebek arasında pek çok kritik rol üstlenir. Plasentanın temel görevleri arasında besinleri bebeğe getirirken, atık maddeleri bebekten alıp anneye taşımak ve bebeğin büyümesinde önemli rol oynayan bazı hormonları salgılamak yer alır. Plasenta, gelişimini annenin bedenine borçlu olan çocuğun organıdır, ancak çocuk plasentayı ve plasentanın işlevini hatırlamaz, unuttur. Çünkü doğumdan sonra plasentanın kendisi de işlevi de ortadan kalkar. Plasentanın doğumdan hemen sonra atıldığı gibi, çocuğun zihninden de plasentanın işlevi atılır, hatırlanmasına da izin verilmez. Bir anlamda Irigaray'a göre, aslında erkek çocuğun yine -Oedipus kompleksi aracılığıyla da olsa- anne ile ilişkisini hatırlamasına hakkı vardır ancak kız çocuğunun bunu hatırlaması için keskin engeller bulunmaktadır. Eril zihniyet plasentayı, yani doğum anını unutup ölüme odaklandığı ve bu doğrultuda kapalı bir evren yarattığı için, bu kapalı evrene zaten kız çocuğu alınmaz ve plasentaya da yaklaşmasına izin verilmez. Bu anlamda Irigaray anne-kız çocuğu ilişkisine odaklanır ve

böyle bir ilişkiye önem verilmesinin kapalı bir evren oluşturmak yerine, verimli topraklar, verimli anayurtlar oluşturmak için gerekli olduğunu savunur. Bu doğrultuda da Irigaray, plasentanın, -her ne kadar kadın bedeninden doğumdan sonra atılsa da- hem tıbbi ve bilimsel araştırmalarda hem de kozmetik endüstrisinde kullanılan önemli bir malzeme olduğunu söyler ve bunun da fallus-egemen toplumun getirdiği, mülk anlamında, ticari ilişkileri yansıttığını savunur. Burada plasentanın kime verilip verilmeyeceği ya da plasentanın kullanılıp kullanılmama izninin kime verileceği soruları ortaya çıkar ve Irigaray bu konudaki düşüncesini şu şekilde açıklar: “Anne plasentanın sahibi olmasa bile, anneye onu kime ya da ne için bağışlama kararı aldığı sorulabilir. Bu, en azından, annenin çocuğa sunduğu armağanın ve ticari ataerkil sistemimizin hiç hesaba katmadığı çocuğun anneye ödemek zorunda olduğu borcun simgesel olarak belirtilmesini sağlayabilir.” (Irigaray, 2006: 46) Plasentanın bile, doğumdan sonra eril düşünce tarafından sahiplenilip birtakım amaçlarla kullanıldığını söyler Irigaray ve ona göre erkekler arasındaki değiş-tokuş meselesi de bu biçimdedir. Erkek, sahiplenir, yararlanır ve tüketir. “Aşırılık”, Irigaray’a göre nesneyi değiştirir ve erkeğin bu aşırılığı, yani “sahiplen, yararlan ve tüket” düşüncesi, değeri alt üst eden ikramiye olarak, bekâret kavramına götürür bizi. Bu doğrultuda Irigaray, erkeğin kadının bekâretini bozmasını aslında eril zihniyetin doğadan, doğasından kaçmasına bağlar.

Orada erkek yolunu kaybetmiştir, düşmüştür. On(lar)a-ve Tanrıçaya- yönelik bir eğilim geliştirmemiştir. Bu yolu tekrar toprak ve gökyüzü arasına kapatmıştır. Hatasını görmemek için (dişi) on(lar)a olan eğilimini baştan çıkartmayla donatmıştır. Yalnızca, onun dünyasını kurmakta kullanışlı olanlar hatta kalmıştır: Evin ya da sitenin gözetçileri, insanların ya da tanrıların anaları. Yani onun isteğinin hoşuna gidenler, onlarla alışverişte bulunmadan ve diyaloga girmeden-kendi aralarında kalarak. Kız evlat da, telafi için diğer erkeklere devredecek bir mülkü olan bir insana karşı bir ilgi besler. Yalnızca erkeklerle iletişim kurulur, ama bu iletişim kişilerarası diyalogdan çok, kültürel mülk de dâhil mülk ticaretine denk tutulur (Irigaray, 2014: 68).

Plasentanın erkekler tarafından bir mülk gibi kullanılması durumunu Irigaray ölümsüzlüğe de bağlar. Ölüme odaklanan eril zihniyet doğumu tamamen unuttur ve ölüme odaklanmak, eril zihniyeti ölümsüzlük kavramına da odaklanır hale getirir. Bu durumda da plasentanın, daha önce

belirttiğimiz gibi, tıbbi ve bilimsel araştırmalar ile kozmetik endüstrisinde kullanılması, aslında ölümsüzlük düşüncesini anımsatır bize. Yani Irigaray, dünyayı ölüme odaklı bir ölümsüzlüğün yönlendirdiğini söyler. Buradan da Irigaray, ölüme değil de doğuma odaklanmak için plasenta yorumuyla birlikte, Demeter mitini de örnek göstererek anne-kız ilişkisi bağlamında, insanlığın, “doğasına dönmeye doğru” anneye dayalı bir toplum oluşturmak gerektiği sonucuna varır. Demeter mitini kullanır, çünkü plasentanın işlevinin unutulması gibi, erkeğin de Demeter’in kızını ondan alarak aslında anne-kız ilişkisini sekteye uğrattığını, doğumu, anneyi unutturmaya çalıştığını görür Irigaray bu mitte. Irigaray’a göre Persephone’nin yeraltı Tanrısı Hades tarafından kaçırılması, doğadan gerçek anlamda kaçırılanın annenin kızı ve yakınlıklarıdır. Persephone kaçırılarak artık annesiz kalır ve bu durum gelecekteki kız çocuklarının da sürgün edilmeye mahkum olduğu anlamına gelir: “Erkek yaklaşır onlara ama bu tecavüz ve kadınlar arasındaki ayrılık sayesinde yapay bir biçimdedir” (Irigaray, 2011: 154). Yani erkeğin yakınlığı, ihtiyaç ya da arzusunu değiş-tokuşun değer örtüsüne dönüştürür.

Persephone. Etimolojinin atılması. Kırılma-kendi içinde mi? Onun içinde mi?- Bir kaynağa, bir kökene, bir soya boyun eğmeksizin adın içinde mi? Kızın gerçeğe belirsiz, kesinlikle adlandırılmayan, tek anlamla belirlenemeyen geçişi- anadan babaya. Bekaretin bozulması işlemi midir bu? (Irigaray, 2011: 153).

Persephone’nin, Hades tarafından kaçırılmadan önce aslında ismi Kore’dir. Kaçırıldıktan sonra ismi değişir çünkü eril normlarla bakıldığında Persephone, Hades tarafından tecavüze uğrar ve bekâreti bozulur. Persephone’nin bu durumundan haberdar olan anne, bereket Tanrıçası Demeter, acı, öfke ve üzüntüye boğularak Tanrıçalık görevinden feragat eder. Irigaray’a göre, Demeter’in bu duruşu eril zihniyete bir başkaldırı niteliğindedir; Demeter’in Tanrıçalıktan feragat etmesi, kıtlığa neden olur ve bu durumu Tanrıların dünyanın yok olmaktan kurtulması için Tanrıçanın üzüntüsünü almak için önlem almalarına sebep olur. Demeter kıtlığa sebebiyet vererek anne-kız ilişkisinin ortadan yok edilmesi düşüncesine engel olmak istemektedir. Bu durum bizi tekrar plasenta kavramına götürür, çünkü bakıldığında plasentanın yapısının damarlar şeklinde olduğu görülür ve plasentayı bu bakımdan bitki örtüsüne benzetebiliriz,

yaşam ağacının köklerindeki damarlara benzetebiliriz örneğin. Bunun dışında Demeter kızına kavuşur ancak Hades'in oyunları sonucu sadece belirli dönemlerde kızına kavuşur ve bu durumu da Irigaray şöyle yorumlar; Persephone, belirli dönemlerde yeraltı dünyasının Tanrısı Hades'in, belirli dönemlerde de Demeter'in yanında, yeryüzünde kalır. Bu durumda Persephone, iki dünyayı da tanımaktan -ve bu yazgıyı küçümsüyor gibi gözükmeksizin- zamanın iki katını "doğal" sarhoşluk içinde geçirecektir; ilkbaharlarını ve yazlarını (Irigaray, 2011: 156). Persephone yazlarını ve ilkbaharlarını annesinin yanında, soğuk mevsimleri de onu kaçırmış olan, onu kendi kendisinden uzaklaştırmış ve yıpratmış olan Hades'in yanında geçirecektir ve Irigaray'a göre bu durumda Persephone buzdan bir varlık haline gelir; doğallıktan kopmuş her türlü üretimin gerçekliği budur. Ve doğallıktan koptuğu zaman Persephone, onu kendisi olmaktan ayıran mucize bir tekniğe boyun eğmiş görünür; ölümsüz olarak ve artık hiç bakire olmadan...

Bu yorumların yanında şöyle bir yorum da getirir Irigaray; Demeter miti, tam da ataerkil düzen tarafından vahşice boyun eğdirilen dişil bir soykütükteki bir kesintiye anlatır ve bu düzen doğuma kayıtsız olup ölüm odaklanır; "felsefeyi bedenleşmişlikten ayıran bu düzen, bu ikiliği tüm sistemlerin felsefi sistemi ve Batı'nın "kaderi" haline gelmiştir" (Cavarero, 2017: 58).

Ama Zeus, bu düzenin Olympos'ta ve asasının altında toplanması için büyük bir çabayla, kıskançlıkla çalışır. Geçmiş ya da gelecek gücün toplandıkları yerler olan bütün kadınları sahiplenir: ata, analar, karılar, kız kardeşler, kızlar. Onları ayartarak, severek, dölleyerek, kısırlaştırarak. Bundan ölümlülerin geleneksel olacak soy kütüklerine karşı, soyu ve gelecek kuşağı aşan tanrısal bir kuşağı yeğleyerek. Doğal olarak enstest suçu işleyen Tanrı kadınları herhangi biriyle değiştirmez. Onları kendi ailesini (Persephone hariç) kurmak için alır ya da muhafaza eder (Irigaray, 2011: 202).

Persephone'nin hem yeraltını hem de yeryüzünü tanımış olmasını, eril aklın ikili, yani diyalektik bir yapısını anımsattığı da görülür. Her ne kadar Demeter miti anne-kız ilişkisinin önemini vurgulasa da, yani her ne kadar Persephone'nin durumu çift kutuplu bir yapıyı oluşturmuş görünse de, eril akıl aslında yeraltına/ölüme odaklanır görünmektedir. Ölüme odaklanan kültürün, kadını susturup aslında söze de, yani diyalog-

ğa/erkekler arasındaki diyaloga önem verdiği anlamına gelir. Çünkü Hades'e/erkeğe Persephone'yi/kadını Demeter'e/kadına vermesi gerektiğini söyleyen Zeus'tur/erkektir. Burada, Demeter doğayı kurutmuştur, bu bir "görüntü"dür; Zeus Persephone'i vermesini söylemiştir, bu bir "söz"dür. Kadının/kız çocuğunun/annenin susturularak ilişkilerinin sekteye uğratıldığını anlatmak için Irigaray, Platon'un mağara mitini de yorumlamaya girişir.

Speculum'da, Irigaray Platon, Descartes ve Kant gibi birçok filozofla ilgileniyor olsa da asıl hesaplaştığı figür Platon'dur. Irigaray'a göre Platon felsefesi kendiyile özdeş ve değişmez formları ile karakterize edilmiş aynılık ve birlik metafiziğidir. Bu karakteri ile kadınlığı baskılayan metafiziksel ve ataerkil hiyerarşinin zirvesidir. Bu hiyerarşi varlığını ana soylu (*maternal*) temsillerin yeniden üretimini gizleyerek sürdürmek zorundadır. Irigaray için Platon'un metafiziği doğru, haklı, açık, makul, anlaşılır, baba soylu ve erkeksi olanı aynılık alanı içinde konumlayarak, fantastik, zararlı, belirsiz, deli, duyusal, ana soylu ve kadınsı olanı bunların ötekisi, farkı olarak konumlandırmıştır. "Daha fazla" olan bu aynılığın, "daha az"ları üzerinde giderek zafer kazanması gerekmiştir. Sonuçta basit, bölünmez ve ideal kökenli bir kurgu hüküm sürmeye devam etmiştir. Bu kurguda doğrunun kaynağı olarak görülen idealar, yegâne zihinsel formlardır ve gerçeğin tüm diğer yaklaşımları onlara oranla mükemmel-olmayan olarak damgalanmıştır (Molacı, 2016: 510).

Öte yandan Eril aynılık sadece mağaradaki düzenlemeleri kontrol etmekle kalmaz, aynı zamanda Platon'a göre filozofun mahkûmları sürükleyeceği mağara dışındaki dünyanın çalışma prensibini de belirler. Platon, eğer filozof onları gerçek dünyaya doğru (yukarıya) iterse mahkûmların yer altı hapislerinden kurtulabileceklerini belirtir. Ancak, Irigaray'a göre, yukarıdaki dünya başka bir mağaradan daha fazla bir şey değildir: sadece İdea/Hakikat/Baba'nın aynılığı yansıtan logosentrizm'den ibarettir. Mahkûmlar küçük bir mağaradan daha büyüğüne çıkarılmıştır: Güneş yangının eşdeğeridir, gökyüzü mağaranın kubbesidir, ve dünyanın yüzeyi ve su mağaranın duvarı ile aynıdır (Irigaray, 1987: 165-177., Keping, 2009: 49-50).

Daha yakından baktığımızda Irigaray, Platon'un mağara benzetmesini, anne rahmi üzerinden değerlendirerek ele alır ve bu yoruma göre Pla-

ton'un mağarası, hep aynı yerde yaşayan insanları tasvir eder. Mağaranın girişi uzun bir koridordur ve mağaranın bütünü de bu girişe göre betimlenip giriş tek olduğundan dolayı o aynı zamanda çıkış görevi de görmektedir (Hafız, 2017: 175). Irigaray, Platon'un okuyucusunu mağaranın giriş çıkışına yönelterek yaptığı bu tasvirini, bu haliyle mağaranın içindeki şeylerin yeniden üretimi ve temsiline yöneltme girişimi olarak yorumlar. Bu yönelim aslında her şeyi tersine çevirerek gerçekleşir. Tek bir giriş/çıkış olduğundan mağaradaki tüm belirlenimler de yüksekte alçığa, alçaktan yükseğe, arkadan öne, önden arkaya, içten dışa, dıştan içe olacak şekilde çift kutuplu bir mantıkla tasarımlanır. Ancak tüm konumlar mağaranın içinde olup biter. Yansıma, değiştirme ve geriye alma üzerinden simetri, mağarada belirleyici rol oynar. Mağara daima oradalığın temsili olduğundan bu mekândaki insanlar asli olana dönemezler; zira zincirler onları asıl olana dönmelerini engeller. Bu nedenle tek yönlü mağarada insanların yapabileceği biricik şey kendilerine sunulan şeylere bakmaktır; çünkü dönüş sancılıdır (Hafız, 2017: 175). Irigaray için asıl mesele, dar ve sarp koridorun yani girişin/çıkışın unutulması ve onun yeniden nasıl geçileceğidir. Buradan hareketle, Irigaray'ın kullandığı plasenta kavramını burada da ele alabiliriz. Mağaranın zeminini anne karnı sayarsak, bir anlamda giriş/çıkışı plasentaya da benzetebiliriz; plasentanın görevi de giriş/çıkışı işaret etmektedir çünkü. Plasentanın işlevi zincirlerinden kurtulup mağarayı terk ederek giriş/çıkışı unutan "insanla/erkek" birlikte, zemin (khora)/mağara/anne/doğum unutulur. Mağaradan çıkan birey ve aynı zamanda mağarada zincirlenmiş diğer bireyler de erkektir. Buradan, dışarı çıkanın erkek olduğu, yani güneşi, gerçek dünyayı görenin de erkek olduğundan ötürü, mağaraya tekrar dönüp gerçeği anlatan da erkek olduğundan ötürü kullandığı sözler de erkeğe ait sözler olacaktır ve bu durumda zemin her ne kadar anne bile olsa zeminde oluşturulacak her diyalog babadan gelecek, babaya ait olacaktır. Kadın sadece zemin olarak kullanılacaktır. Ancak Irigaray'ın da anlatmak istediği gibi her ne kadar oluşturulan yapı, Platon'un oluşturmak istediği, erkeklerden oluşan mağara (çünkü Irigaray'a göre, Platon'un devletinde kadınlara yer yoktur ve onun devleti tek cinsiyetli, kadınların ancak erkeklere benzediği ölçüde yönetici olabileceği bir devlettir), erkeklere ait bir alan olsa da zemin olmadan herhangi bir varlık da olamaz (Molacı, 2016: 514). Zemin unutulmuş olsa

bile, gizli bile kalmaya çalışsa, orada bulunmuş olmanın zemine bağlı olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Annelik gücü sonsuzluğun iki sekansı arasında uzanır: kadın ya da erkek olsun doğmuş olan her insanın geçmişinde yatan bir anne kaynaklı sürekliliğin sonsuzluğu. Her iki sonsuzluk da, geçmiş ve gelecek de, köken ve süreklileştirme de her zaman dişil sayesinde var olur (Cavarero, 2017: 99).

Mağarada erkeklerin olması, Platon'un söze, diyaloga önem vermesi kadını karşıt tarafların olumsuz tarafında, edilgin bir varlık olarak görmüş anlamına gelmektedir Irigaray için. Batı felsefesi de böyledir, erkeklerle erkekler arasındaki diyaloglara dayanır. Irigaray'a göre, erkek tam doluyu, tamamlanmış, kendisi tarafından yaratılmışı ister ve varlığı kendi zorunluluklarıyla karıştırır. Bu yüzden erkek, canlının oluşunu kesintiye uğratarak isteğinin kaynağını (anneyi/kadını) kurduğunu anlamaz, "O ya da bu şeye, şu ya da bu icraata, şu ya da bu sözcüğe bağlanan oluşun bölünüp felç olan itici güce sabitlenir" (Irigaray, 2014: 68). Bu doğrultuda Irigaray, kadına ait bir alan oluşturabilmek için anne-kız çocuğu ilişkisine yönelir, çünkü ona göre erkeğin aksine kadın iki olmaya alışkındır ve bir kız çocuğu anneye bir "çift" değil, gerçek bir (aslolan) ikilik oluşturur. Yani kadın dünyasındaki dikey ilişkinin yıkılmasının ve gerçek bir ikilik etiğinin doğuşu da böylelikle mümkün olmaya başlar (Irigaray, 1993: 108).

Anne-kız ilişkisini vurgulamak isteyen Irigaray bize ayrıca yaşamış olduğu bir anısını anlatır. Irigaray, Centro Donne de Venise-Mestre'de verdiği "Kutsal Kadınlar" başlıklı bir konferansın ardından Torcello adasını gezmeye gittiğini ve müzede ağaçtan yapılmış iki heykel gördüğünü söyler. Bu iki heykel, kadın heykelidir ve Irigaray bu iki heykelin birinin Meryem diğerinin de İsa olduğunu düşünür. Ancak bu iki heykelden biri Meryem'in annesini biri de Meryem'i temsil eder. Irigaray, heykeli İsa zannetmesinin anlık yanılgısından sonra bir şey keşfettiğini düşünür ve keşfettiği şeyi Irigaray bize şu şekilde aktarır: "Meryem ve annesi Anne'ı temsil eden bu heykel önünde dikilirken bir kadın olarak geçmişime, duygularıma, bedenime dokunan bir sevinç ve rahatlama hissettim. Kendimin, annemin ve diğer kadınların da aşağılanmadan yaşayabilmesi için ihtiyacım olan estetik ve etik bir nesne önümde duruyordu" (Irigaray, 2006: 24).

Günümüzde sadece anne kızına, kızlarına bir kız kimliği verme kaygısını ta-

şayabilir. Özgürleşmemizin gereklilikleriyle ilgili sorunların daha fazla bilincinde olan biz kız çocukları da annelerimizi eğitebiliriz, onlar da birbirlerini eğitebilirler. Bunun, gereksinim duyduğumuz toplumsal ve kültürel dönüşümler için zorunlu olduğunu düşünüyorum (Irigaray, 2006: 52).

Anne-kız ilişkisini odak noktası haline getirmeye çalışan Irigaray için, anne-erkek çocuk birlikteliğine karşılık gelmeyen anne-kız çocuğu çiftinin ikiliği, kızın doğduğu ve sahip olduğu her şeyi yansıtarak eril öznenin üstüne çıkmaktan koruyabilir. Ancak Irigaray'a göre anne-kız ilişkisinin ikiliği, birinin kendisine geri dönüş imkânı olarak henüz geliştirilmediği, kökensel olarak verili bir durumun devamlılığı riskini sürdürür. Anneye ait dünyaya bağlılık erkek çocuğunkinden farklıdır, fakat bu bağlılık, anne ve verili bağlam açısından bağımlı bir durumu da içeren, kökensel bir durumun sürekliliği ve yinelemesi olarak var olabilir.

Sonuç

Cinsel fark etiği düşüncesi getirmek isteyen Irigaray, tarih boyunca erkeğin sözünün geçmiş olması ve babanın dilinin konuşulmuş olması nedeniyle, anne-kız arasındaki ilişkiye odaklanır. Anne ile kız çocuğu arasındaki ilişkiye odaklanırken de özellikle plasenta kavramına değinir ki bu kavram kadının toplumdaki konumunu karşılamaktadır. Buna göre plasentanın atılması, kadının insanlığa kattığı değerun unutulmasıyla eşdeğerdir. Burada, dişil bir söylem geliştirmek için, bir nefes kültürü geliştirmek isteyen Irigaray, anne ile çocuk arasındaki bağın unutulup çocukların babaya yönlendirildiği sonucuna varır ve bu doğrultuda Freud'un Oedipus kompleksi kavramına yoğunlaşır. Burada baba katli meselesinden anne katli meselesine geçiş yapar Irigaray; baba katli meselesi altında gizli olarak aslında anne katledilmektedir. Platon'un mağara miti de bu konuyu örneklemek bakımından önemlidir çünkü eril zihniyetin, kadını postmatüre olarak ele alması ve sözü erkeğe ait olarak görmesi konusu burada da karşımıza çıkar; mağaradan çıkan kişi erkektir ve mağaraya getirilen dil erkeğin dili olmaktadır, çünkü dışarıdaki gerçeklikleri gören erkektir ve aynı zamanda konuşan da odur.

Kısacası, Irigaray'ın ortaya koymuş olduğu farklılık feminizmi kendisinden sonraki feminist hareket için önemli bir mihenk taşı olmuştur. Batı aklının eril yapısı içerisinde "öteki" olarak kodlanan kadının tahak-

küm ve dışlama ile birlikte anılması bugün bile bazı kesimlerce desteklenmektedir. Başkılığa mahkûm edilen kadının özerk bir ontolojik özne olarak felsefenin, etiğin, sanatın ve hatta siyasetin merkezine taşınması için “farklılığın onaylanması oldukça önemlidir. Çünkü fark veya farklılık olmadan eşitlik zaten mümkün olmayacaktır. Ayrıca birlikte varoluşun olabilmesi için de farklılık zorunludur. Aşkın bir düzlemde erkeğin kutlanması ve kadının erkeğin öteki olarak görülmesinde yatay bir ilişki söz konusu değildir. Birlikte varoluş ancak farkı ve farklılığı olumlayan içkin bir düzlemde ve buna uygun bir söylemsel perspektifte gerçekleşebilir. Bu bağlamda Batının heteronormatif yapısının tahrir edilmesi için Irigaray’ın ortaya koyduğu felsefi söylemler başta Queer kuram olmak üzere pek çok düşünceyi etkilemiş görünmektedir.

Kaynakça

- Cavarero, A. (2017). *Platona Rağmen: Antik Felsefenin Feminist Bir Yeniden Yazımı*. (Çev. B. Tanrısever). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Er, S. E. (2015). Wittgenstein’i Rorty ve Irigaray ile Okumak. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 5 (2), 169-189.
- Hafız, M. (2017). Anne ve Felsefe: Bastırılmış Dişilin Felsefe Tarihindeki İçkin Rolü Üzerine. *Kaygı*, 29, 173-180.
- Irigaray, L. (1985). *This Sex Which is Not One*. (Trans. C. Porter). Ithaca: Cornell University Press.
- Irigaray, L. (1987). *Speculum of the Other Woman*. (Trans. G. G. Gill). New York: Cornell University Press.
- Irigaray, L. (2002). *Between East and West*. (Trans. S. Pluháček). New York: Columbia University Press.
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru*. (Çev. S. Büyükdüvenci & N. Tural). Ankara: İmge Kitabevi.
- Irigaray, L. (2011). *Nietzsche’nin Deniz Aşığı*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Irigaray, L. (2012). *Meryem’in Esrarı*. (Çev. F. Yıldırım). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Irigaray, L. (2014). *Başlangıçta Kadın Vardı*. (Çev. İ. Özallı & M. Odabaş). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Irigaray, L. (2016). Büyücü Aşk: Platon'un Sempozyum'undan Diotima'nın Konuşmasına Dair Bir Okuma. (Çev. O. Varolun & F. B. Tatlı). *Özne*, 24.
- Keping, G. U. (2019). The Female Sex: Irigaray's Critique of Freud and Plato. *Comparative Literature: East & West*, 11 (1), 44-56.
- Lacan, J. (2017). *Babanın Adları*. (Çev. M. Erşen). İstanbul: Monokl Yayınları.
- Molacı, M. (2016). Irigaray'ın Mağarası: Aynı Erkek, Ayna Kadın. *Özne*, 24.
- Stone, A. (2016). *Feminist Felsefeye Giriş*. (Çev. Y. Cingöz & B. Tanrısever). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Winterson, J. (2018). *Vişnenin Cinsiyeti*. (Çev. P. Kür). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Öz: Luce Irigaray'ın çalışmaları psikanaliz ile yakından ilişkilidir. Batı felsefesinin eril yapısını tahrip etmede psikanalizden oldukça faydalanır. Öte yandan Freud ve Lacan'a yönelik eleştirileri de bir hayli dikkat çekicidir. Çünkü Irigaray'a göre gerek Freud gerekse de Lacan eril dil ve gramer içerisinde iş gören birer düşünürdürler. Bu bağlamda bu çalışmada Irigaray'ın psikanaliz ile olan ilişkisi çerçevesinde Batı felsefesine yapmış olduğu bazı eleştiriler ele alınacaktır. Bu eleştiriler dâhilinde Irigaraycı dışıl bir öznelğin ve dilin imkânı soruşturulacak ve bu imkân dâhilinde Irigaray'ın Platon'un mağara mitine yönelttiği eleştiriler üzerinden "Anne-Kız" ilişkisi serimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eril, dışıl, psikanaliz, feminizm, Platon, öznellik, dil.

^[1] Bu çalışma, 2019 yılında Fatime Gümüş tarafından Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan *Luce Irigaray'da Fark Feminizmi* adlı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

